

PREMIUM E-JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Received/Makale Gelis 29.11.2022
Published /Yayınlanma 31.01.2023
Volume/Cilt (Issue/Sayı) 7(26)
ss / pp 36-41

<http://dx.doi.org/10.37242/pejoss.4288>
Research Article /Araştırma Makalesi
ISSN: 2687-5640
pejoss.editor@gmail.com

Engin GÜLER

<https://orcid.org/0000-0001-8183-7790>

MEB, Şehit Komando Onbaşı Mükremin Başaran İlk-Ortaokulu, Ankara / TÜRKİYE

BOZKIR KAVİMLERİNDE LİDERLİK ANLAYIŞI (İSKİT, HUN, GÖKTÜRK) **THE APPROACH OF LEADERSHIP IN THE STEPPE TRIBES (İSKİT, HUN, GÖKTÜRK)**

ÖZET

Bozkır coğrafyasında hakimiyet kuran ve güçlü bir yapıya sahip olan atlı kavimlerdeki devlet geleneği ve teşkilatı çok önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmamızın amacı, devlet anlayışının doğuşu, gelişmesini ve şekillenmesini etkileyen unsurları incelemek, bozkırda devlet kavramı ve anlayışının nasıl oluştuğunu, geçirdiği evreleri, devleti oluşturan unsurları, kağanların görev ve yetkilerini, açıklamayı amaçlamaktır. Bu çalışmamız, tarih araştırma ve değerlendirme yöntemlerine uygun olarak yazılı kaynaklar dikkate alınarak oluşturulmuştur. Çalışmamızın tamamlanmasında; konuyla ilgili yazılmış olan kitaplardan ve makalelerden faydalanılmıştır. Türk devlet geleneği içerisinde devlet oluşumunda Kağanların dağılık boyları bir araya getirmedeki liderlik yeteneklerinin de bilinmesi gerekmektedir. İskit Hun ve Göktürklerde liderin devlet yönetme becerileri bir bütün içerisinde ele alınmıştır. Türk tarihi ile ilgili eserlerden faydalanılmıştır. Türk siyasal kültürünün oluşumu ve gelişiminde bozkır hayat tarzının çok önemli bir yeri vardır. Tarihte birçok devlet kuran Türkler, geniş bir siyasal kültüre ve devlet tecrübesine sahiptir. Bu yüzden tarihin hiçbir evresinde devletsiz kalmamış çöken her devletin yerine yenisi filizlenerek yeni bir önderin öncülüğünde olgunlaşmıştır. Bozkırlı Türk barış zamanı sade bir konargöçer, savaş zamanı vatansever kahraman cesur bir askerdir. Boylar gerektiğinden başka boylarla yeni siyasal birlikler oluşturmaktaydılar. Bozkır devleti gevşek bir boylar federasyonu özelliği göstermiştir. Türkler hiç bir zaman esaret altında yaşamayı kendisine yakıştıramamış, her zaman bir önderin etrafında toplanarak kurtuluş savaşı vererek yeni devletler kurmuşlardır. Kağanlar bu özellikli yapıyı bilmelerinden dolayı teşkilatlarını kolay oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kağan, Bozkır, Görev, Kavim, Liderlik.

ABSTRACT

The state tradition and organization of the equestrian tribes, which dominate the steppe geography and have a strong structure, have a very important place. The aim of this study is to examine the factors affecting the birth, development and shaping of the understanding of the state, how the concept and understanding of the state were formed in the steppe, the phases it went through, the elements that make up the state, the duties and authorities of the khans, and the environment in which he grew up is of great importance. This study was created by considering written sources in accordance with historical research and evaluation methods. At the completion of our work; Books and articles written on the subject were used. "The leadership abilities of the Khagans in bringing the scattered tribes together in the formation of the state within the Turkish state tradition should also be known. In Scythian Huns and Göktürks, the leadership skills of the leader were discussed as a whole. Works related to Turkish history were used. The steppe lifestyle has a very important place in the formation and development of Turkish political culture. The Turks, who founded many states in history, have a wide political culture and state experience. Therefore, in the place of every collapsed state that has never been without a state at any stage in history, a new one has sprouted and matured under the leadership of a new leader. The steppe Turk is a simple nomad in peacetime, a patriotic hero in wartime, and a brave soldier. The tribes were forming new political unions with other tribes as necessary. The steppe state showed the characteristics of a loose tribal federation. Turks have never been able to fit themselves to live in captivity and have always gathered around a leader and established new states by fighting a War of Independence. Since the Khans know this characteristic structure, they form their organizations easily.

Keywords: Khagan, Steppe, Duty, Trial, Leadership.

1. GİRİŞ

Asya, dünyanın en eski kıtalarından birisidir. İç Asya ya da Merkezi Asya olarak da bilinen Orta Asya çeşitli kültürlerin beşiği olmuştur. Burası, doğuda Kadirgan Dağları'ndan, batıda Ural Dağları ve Hazar Denizi'ne, kuzeyde Sibirya'dan güneyde Çin, Tibet ve İran ülkelerine kadar uzanan geniş sahadır (Arsal, 1947). Burada ortaya çıkan kültürler, Çin şeddinden Tuna Nehrine kadar uzanan bozkırlarda varlığını hissettirmiştir. Coğrafi şartlardan dolayı hareketli hayat tarzları olan bozlar kavimleri Asya'nın ortası merkez olmak üzere doğu-batı yönünde hareket ederek, çeşitli kültürlerin oluşumu ve gelişiminde birinci derecede rol oynamışlardır (Durmuş, 1998). Bozkırın çocukları muhitin tabii icabı neticesi

olarak daima göçebe bir hayat sürmeğe mecburdur. Asya'da kurulan Türk devletleri de göçebe cemiyetin kurmuş olduğu devlettir (Orkun, 1946).

Aileler devletin güvenliğini, kendilerinin güvenliği olarak görüyorlardı. Bu dünya tarihinde görülmüş bir gelenek değildi. Bozkırların sert tabiat şartları, hayatı, sürüleri, otlakları için girilen savaşların şahsını, ailesini ve malını korumak isteyen herkesi asker olarak yetiştiriyordu. Atlı göçebe toplumların askerî kültürünün kendiliğinden anlaşılır halini, çocukların eğitimi çok iyi göstermekteydi. Bu eğitim gençlik çağında mükemmel surette ata binme ve çok iyi ok atmayla ileri bir dereceye ulaşıyordu (Durmuş, 2005).

Türk has ismi, önceleri bir boyun adı idi. Bu boyun adı olarak da yaygın geleneğe uygun olarak önce bir kişinin ismi sayılmıştır. Daha sonra bu Türk boyunun önderinin kurduğu büyük bir boylar birliğinin adı haline geldi ve arlık yerleşip kökleşti. Türk, VI. yüzyılda büyük bir devlet olunca, komşuları bu büyük milletin köklü bir geçmişi olabileceğini düşünmüşlerdir. Türkler çeşitli kaynaklardan anlaşıldığına göre, tarih boyunca gerek kendileri gerekse komşuları tarafından çeşitli adlarla adlandırılmışlardır (Baykara, 2001).

2. KAĞANLARDA LİDER OLARAK ARANAN ÖZELLİKLER

2.1. Liderin Kabul Görmesi

Türk hükümdarı bütün devlet teşkilâtının başı ve toplumun lideri olarak en büyük güç ve yetkileri kendi şahsında topluyordu. Her emri kanun hükmünde ve değerindeydi. Devletin her kademesindeki görevliler ve bütünüyle halk, bu emirlere uymak zorundaydı. Öte yandan Türk hükümdarı, en büyük yargıç durumundaydı. O, bu sıfatıyla yüksek mahkemeye başkanlık ederdi. Şahsına ve devlete karşı suç işleyenler için tutuklama kararı alabilir; bizzat yargılamasını yapabilir; ölüm dâhil çeşitli cezalar verebilirdi (Koca, 2002). Türk kağanı, devletin başı olarak iç ve dış siyaseti düzenler; savaş ve barışa karar verir; savaş ve akınlarda ordulara komuta eder; elçiler gönderir, elçiler kabul eder; devlet teşkilâtının her kademesindeki görevlileri tayin eder veya görevlerinden alırdı (Koca, 2002). Türk kağanlarının en önemli görevlerinden biri de Türkçe konuşan ve Türk soyundan olan bütün toplulukları bir devlet çatısı altında toplanarak idi. Bu, ancak kuvvet, yani silâh gücü ile yapılabilmekteydi. Bunun için Türk kağanları, ordular sevk ederek savaşmak, devletleri ortadan kaldırmak, toplulukları itaat altına almak, birlik ve bütünlüğü sağlamak durumundaydılar (Koca, 2002).

2.2. Kağanda Aranılan Özellikler

Türk kağanları, sadece Türk topluluklarını değil, yabancı soydan kavimleri de bir devlet çatısı altına toplamayı kendilerine gaye edinmişlerdir. Başka bir ifade ile söylemek gerekirse, onlar daima dünya hâkimiyeti dâvası gütmüşlerdir. Çünkü Türk kağanları, dünya hâkimiyetinin Tanrı tarafından bir görev olarak kendilerine verildiğine inanıyorlardı. Bilge Kağan, bu hususta Göktürk yazıtlarında âdetâ dünya hâkimiyetini gerçekleştirmiş bir hükümdar gibi şöyle konuşmaktadır: "Doğuda gün doğusuna, güneyde gün ortasına, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar, onun içindeki millet hep bana tâbidir. Bunca milleti hep düzene soktum". Bu sözler, hiç şüphesiz ulaşılmış olan hedefi değil, ulaşılmak istenilen bir hedefi göstermektedir (Koca, 2002). Türk devleti, idarede yetersiz kalan kağanların zamanında zaafa düşüyor; devlet ve toplum düzeni sarsılıyor; töre bozuluyordu. Böyle durumlarda töreyi yeniden düzenlemek ve korumak, Türk kağanına düşüyordu, kanun (töre) hâkimiyetini ve düzeni sağlamak da Türk kağanının görevleri arasındaydı.

Her hükümdar doğru kanunlar koymak ve onu adaletle uygulamak durumundaydı. Türklerde adaleti, devletin temeli sayan bir hukuk anlayışı hâkimdi. Türk hükümdarı burada Güneş'e benzetilmiştir. Çünkü Güneş, ışığını ve ısınısını bütün canlılara eşit olarak ulaştırmaktadır (Koca, 2002). Hükümdarın da herkese eşit davranabilmesi için hiç kimsenin soyuna, mevkiine ve servetine bakmaması gerekmektedir. Türk kağanının görevlerinden biri de iktisadî alanda idi. Türklerde "halk devlet için değil, devlet halk için" vardı. Türk kağanları, halkı iktisadî bakımdan bütünüyle refaha ulaştırmayı ve refah içinde yaşatmayı, kendilerine başlıca gaye edinmişlerdir. Bilge Kağan, "Tanrı buyurduğu için, kendim devletli (kut) olduğum için, kağan oturdum. Kağan oturup, aç milleti doyurdum, çıplak milleti giydirdim, fakir milleti zengin, az milleti çok kıldım" (Koca, 2002) Bilge Kağan'ın bu sözü Türk hükümdarlarının halkının refahı için ne denli mücedel ettiklerinin en güzel örneğidir.

Türk kağanının iktisadî refah yaratmak için bazı tedbirler alması gerekiyordu. Bu tedbirlerin başında, iç barışı ve düzeni sağlamak geliyordu. Çünkü bazen kağanların idarede yetersiz kalmaları, bazen de taht için yapılan kavgalar yüzünden devlet otoritesi zayıflıyor, iç barış ve düzen bozuluyordu (Koca, 2002).

2.2.1. Bilge Olmalı Siyaset Bilmelidir

Kitabelerde "bilgili kağan imiş tabî, cesur kağan imiş. Buyruğu yine bilgili imiş tabî, cesur imiş tabî. Beyleri de mil eti de doğru imiş. Onun için ili öylece tutmuş tabî." (Ergin, 1980) sözleri ile İstemi Kağan'dan bahsedilerek, onun başarısı bilge oluşuna bağlanmaktadır. Bu cümledeki bilgili ve doğru kelimeleri bilge karşılığı olarak kullanılmıştır. Ayrıca, "İlteriş Kağan bilici olduğu için, cesur olduğu için, Çin'e karşı on yedi defa savaştı. "denmiştir (Ergin, 1980).

Göktürk Hükümdarı Bilge Kağan, Göktürk Yazıtlarındaki ölmez fikirleriyle karşınıza zamanını aşmış "bilge bir lider" olarak çıkmaktadır. O, Türk milleti için yakın ve uzak tehlikeleri yüksek kavrayış ve sezgi gücü ile birer birer tespit eder ve gösterir. Bunlar Türk töresinden, Türk yurdundan, Türk devletinden, Türk kağanından ve Türk kültüründen ayrılmak gibi toplumun dağılmasına ve yok olmasına sebep olacak büyük tehlikelerdir. Bilge Kağan'a göre, sebep ne olursa olsun, sonu felaketle sonuçlanacak bu büyük tehlikelerden daima kaçınmak gerekir. O, Göktürk Yazıtlarında, özellikle başında bulunduğu topluma ve gelecek nesillere bu büyük tehlikeler hakkında bilgi verir ve uyarılarda bulunur. Bu uyarılar, onu ileri görüşlü, bilge bir devlet adamı olarak vasıflandırmak için kafidir (Koca, 2002).

Attila'nın komutanlarına nasihat şeklinde sarf ettiği şu sözler bilgeliğin önemini vurgulamaktadır: "Gözlem ve önsözler yoluyla öğrenip, deneylerle zekâlarını geliştiren komutanlarımız, düşünceleri, hareketleri ve sonuçları tahmin edebilmelidirler." "Karmaşık sorunları çözerken mutlaka sağduyunuzu kul anmalısınız."(Roberts, 1976). İşbara Kağan, kardeşinin, oğlundan daha ileri görüşlü olduğunu görerek, ölmeden önce kardeşinin kendisinden sonra "kağan" olmasını vasiyet etmiştir. İşbara'nın oğlunun da bu vasiyeti tasdik etmesi üzerine, kardeşi, Çu-lo Kağan unvanıyla tahta çıkmıştı (Ögel, 1982). Gök-Türkler'in meşhur hükümdarı İşbara, adaylar içerisinde en bilgisi olduğu için kağanlığa seçilmişti.

2.2.2. Erdemli Olmalıdır

Eski Türk toplumu için erdem, ailesine, aşiretine bağlılık ve kahramanlık demektir. Bundan dolayı eski Türk toplumunda düşman ile savaşmak ve onu yenmek, en büyük erdem sayılırdı. Bir insanın kahramanlığı, onun savaşta öldürdüğü düşman sayısı ile ölçülür ve takdir edilirdi. Öldüğü zamanda mezarına, sağlığında öldürdüğü düşman sayısı kadar "balbal" dikilirdi (Koca, 2002).

Türk hükümdarında aranan vasıfların başında ileri görüşlülük gelir. Tabî ki bu ileri görüşlülüğü tamamlayan unsur olarak da siyaset bilgisi aranır. Diğer bir deyişle bilgelik, siyasi ve idarî alanda bilgi sahibi olmaktır. Başarılı, devleti ve halkı yükselten Türk kağanlarına, hatta hatunlara (kağanın eşi) bu unvan verilmiştir.

Bir de fazilet vasfı vardır. Yenisey Kitabelerinde şu sözler dikkat çekiyor: "Erdem ona ad, o ülkeye "(Taşeba) (Orkun, 1946), "Er erdemi adıma tapdım. Erdemi (için?) Öz Yiğen Alp Turan Altı Oğuz kavminden on üç (yaşında) ayrıldım. Beğlik nüfuzumdan, sizlerimden ayrıldım." (Barlık) (Orkun, 1946) ve "Er erdem için, küçük kardeşim, büyük kardeşim, nüfuzlu olduğu için yazıt taşıma diki verdi." (Orkun, 1946).

2.2.3. Akıllı, Bilgili Ve Faziletli Olmalıdır

Fazilet sahibi kimseye eski Türkler erdemli derlerdi. Erdemi Tanrı yolu ve Tanrı tarafından verilen iyi bir özel ik kabul ederlerdi (Ögel, 1982). Bu yüzden bu özel iği arar, bu vasfı taşımayan kağanlık hakkına sahip kabul etmezler ve seçmezlerdi. Türk insanının en belirgin karakter özellikleri olmuştur. Daha da önemlisi bu yüksek karakter özellikleri, Türkün manevi gücünü son derece artırmış ve ona tartışma götürmez bir üstünlük sağlamıştır. Yenisey bölgesindeki Altın Göl yazıtında yer alan "Erdemli millet güçlü olur" sözü ile adeta Türk milletinin bu niteliği belirtilmiştir. Zira manevi gücü meydana getiren sayı çokluğu değil, üstün nitelikleridir.

2.2.4. Sabırlı Ve Kararlı Olmalıdır

Attila, "Kendine güvenmek, kararlılıkta çok önemlidir diyor ki idareyi elinde tutan kişinin aynı zamanda çok sabırlı davranması gerekir." demiştir. Wess Roberts, Attila'nın bulunduğu mevkiinin sorumluluklarını yerine getirirken çok sabırlı davranmış, cihan hâkimiyeti plânını yıllarca düşünerek hazırlamış olduğunu ifade ederek şunları söylüyor: "Attila'nın plânı, gençliğinde şekillenmiş ve düşlerle dolu, çok hırslı bir tasarıydı. Amacı bu plânı adım adım gerçekleştirmekti. Yöntemleri Asyalılara özgü

bir sabır ve harekete geçmek için en doğru anı kol arken dinleyen ve seyreden kişilerin iyi bildiği politik sezgilere dayanıyordu." (Roberts, 1976).

2.2.5. Mağrur ve Kibirli Olmamalıdır

Attila, komutanlarına "Doğal davranmalı, mevkiinizin size getirdiği sahte bir gurura kapılmamalısınız." (Roberts, 1976) demiştir. Kutadgu-Bilig yazarı da şu ifadeleri kullanmıştır: "Ey 'ben beyim!' diyen, gurur getirme; dünya ve saadet vefasızdır, ondan vaz geç.", "Bey mağrur, kabadayı ve kibirli olmamalı; gurur insanı doğru yoldan çıkarır.", "Beyler büyüklük taslar ve kibirli olurlarsa, ey oğul, onlar, şüphesiz, itibar görmezler. Gurur ile insan göğe yükselmez; alçak gönüllü olmakla da işi bozulmaz. Gurur faydasızdır, o insanları kendinden soğutur; alçak gönüllülük insanı yükseltir.", "fazla kibir ve gurura kapılma; bu dünyaya güven olmaz, sen ondan vaz geç.", "Asık suratlı, kaba sözlü, kibirli ve mağrur insan herkesi kendisinden nefret ettirir ve işini yoluna koyamaz." (Yusuf, 1991).

2.2.6. Tedbirli Olmalı ve İhmalkar Olmamalıdır

Attila, komutanlarına "Görevinizdeki başarınızın çok çalışma hevesinize bağlı olduğunu unutmamalısınız. Alın teri, daima ilhamdan önce gelir!", "Liderliğin gerektirdiği bir başka özellik, kazanma arzusudur. Her zaman kazanmak gerekli değildir. Ama mühim olan, önemli durumlardan kazançlı çıkmaktır. Komutanlar kavminin içinde dışında yoğun bir rekabet olduğunu anlamalı ve bunu hafife almamalıdır (Yusuf, 1991) demiştir ki devlet hayatında tedbirli olmanın önemini de vurgulamıştır

2.2.7. Cesur, Kuvvetli ve Kahraman Olmalıdır

Kahramanlık ruhu, Türk milletinin bütün fertlerinin gönül erine sinmiş, zaman zaman parlayan sonra dirilen bir kor olmuştur. Dünya her Türk'ün gönlünde yatan bu aslanı tanımış ve millet olarak bize asker millet ismini kazandırmıştır. Kitabeler de başarılı kağanlar, "Bilge kağan imiş, cesur kağan imiş" sözü ile tanımlamaktadır. "Kağanı kahraman imiş, müşaviri bilici imiş" denmiştir. Yenisey'deki Ulug-kem yazıtında, "Erlik erdemim için ordu çevir, vur." (Yusuf, 1991) sözü mevcuttur. Burada şunu belirtmek gerekir ki "Alp" sadece cesaretli manasındadır ve de alp olan kişi bir savaş makinesidir. Alp, yiğitliğinin yanı sıra, gelişmiş ve olgun bir ruha sahip kişidir (Roberts, 1976). Her kültür, kendisini yaşatacak ve devam ettirecek insan tipini yetiştirmeye çalışır. Atlı-göçebe kültürün ideal insan tipi cesur (yürelig) ve kahraman (alp) insandır. Zira atlı-göçebe bir hayat yaşayan eski Türk toplumu, tehlikeler ve güçlüklerle dolu tabii çevre içinde yaşıyordu. Üstelik bu hayat tarzında savaşlar ve akınlar, hayatta kalabilmek ve hayatı devam ettirebilmek için adeta zorunlu, hatta kaçınılmaz bir faaliyetti. Hal böyle olunca hem toplum hayatında hem de devlet hayatında cesur ve kahraman insanlara son derece ihtiyaç uyulmaktaydı. Çünkü tehlikeler ve güçlükler, ancak onların cesareti ve kahramanlığı sayesinde alt edilebilmekteydi. Akınların ve savaşların zafere ulaşması da ancak onların cesareti ve kahramanlığı sayesinde mümkün olabilmekteydi. Kısaca söylemek gerekirse toplumun ve devletin kaderi, büyük ölçüde kahramanların başarılarına bağlıydı (Koca, 2002).

Oğuz destanında anlatıldığına göre Oğuz Han, halka zararı olan gergedanı avlamak üzere ormana gitmiş, orada önce bir geyik, sonra bir ayı avlayıp ağaca bağlamış. Gergedan bunları aldığı anda, ağacın dibinde kendi durup, gelen gergedanı öldürmüştür. Böylece cesaretini ortaya koymuştur. Ayrıca destanda Oğuz Han'ın seferleri sırasında Buz Dağının içine kaçan, Oğuz Han'ın atını tek başına bulup getiren kahraman bir beyin varlığından söz edilmiştir (Bang ve Rahmeti, 1972). Bir Türk atasözü de şöyle diyor: "Alplar, yiğitler düşman karşısında, alçaklar da savaşta belli olur," Dede Korkut kitabı da böyle Alplerin hayatlarını anlatıyor (Ögel, 1982).

2.2.8. Asil Soydan Olmalıdır

Kutadgu-Bilig'de Ötüken beyine atfen şu sözler mevcuttur: "Beylik için insanın ilk önce asil soydan gelmesi gerek. Halk için hükümdarın çok seçkin olması gerek; gönlü ve dili dürüst, huyunda soylu olması gerek. Vezir Ögdülmiş'e göre de hakan sakın, tok gözlü, hayâ ve erdem sahibi olmalıdır: "Tanrı kime hayâ ve izan vermişse; ona devlet ile birlikte bütün şereflerini de verir. Avrupa'daki asil er sınıfı gibi bir aristokrat sınıf olmadığı gibi, bel i bir hanedandan gelme de değildir. Türklerde asil olmak Türk olmaktı. Hükümdar olacak kişinin babası gibi annesi de Türk olmalıydı. Hakanların Türk olmayan eşlerinden olan çocukları (siyaset gereği evliliklerinden olan çocuklar) kağan olamazdı. Mesela, Gök-Türk hakanı Ta-po ölürken yerine ağabeyi Mukan'ın oğlu Ta-lo-pien'i aday göstermesine rağmen, bu kişinin annesi Gök-Türk (asil) olmadığından kabul görmedi. Halk onun kağanlığını tanımadı ve itaat etmedi (Taşağıl, 1995).

2.2.9. Eli Açık ve Cömert Olmalıdır

Balasagunlu Yusuf, hakanın cömert olması gerektiğini belirterek, cömertlik ve yumuşak huylu olmak da lâzımdır" (Yusuf, 1991), "Ey hükümdar birçok memleketleri elde etmek istersen, sağ elinle sal arken ve vururken, sol elinle mal dağıt." (Yusuf, 1991) demiştir.

2.2.10. Zalim Olmamalıdır ve Gereksiz Yere Kan Dökmemelidir

Attila, "Komutanlar şeref, ahlâk ve dürüstlüğü bir giysi gibi taşınmalı ve hiç üstlerinden çıkarmamalıdır." ve "İnanılır kişiler olmalıdırlar. Sözlerine ve hareketlerine hem düşmanları hem de dostları inanmalıdır. Doğru bilgi verecek kadar dürüst ve zeki oldukları herkesçe bilinmelidir. İnanılır olmayan liderler olumlu bir etki yapamazlar." demiştir. Eski Türk kağanlarının yazıtlarında, "Bu sözümde yanlış var mı?" diye seslenerek, her zaman doğru söylemeye çalıştıklarını ve böyle olmaları gerektiğine inandıklarını (Yusuf, 1991) ifade etmişlerdir. Yusuf Hâs Hâcib, devlet hayatında hukukun üstünlüğünü savunduğunu ortaya koymuştur. "Zalim adam uzun müddet beyliğe sahip olamaz, zalimin zulmüne halk uzun müddet dayanamaz." (Yusuf, 1991) diyerek kağanın vazifesini yaparken zulüm ve zorbalıktan kaçınması gerektiğini, halka zulüm eden devlet başkanının halkı bozacağını ve devleti yıkacağını kaydediyor

2.2.11. Adaletli, Doğru ve Dürüst Olmalıdır

Bu konuda Kutadgu-Bilig'de: "Halk için beyin çok seçkin, özü-sözü seçkin ve tabiatı güzel olmalıdır." ve "Tanrı seni doğruluk için hükümdar yaptı." (Yusuf, 1991) denmiştir. Fârâbî ise hakanın on iki niteliğinden biri olarak, "Doğruluğu ve gerçeği söyleyenleri sevmelidir. Bunun tersine yalandan ve yalancından nefret etmelidir." (Farabi, 1990) ifadesini kullanmıştır.

Oğuznâme'de anlatıldığına göre Antakya tekfurı Oğuz Han'ın oğullarının komutasındaki ordu ile savaşmış, sonra halk tekfurı yakalayıp teslim etmiştir. Oğuz Han'ın oğulları tekfurla beraber babalarına elçiler yollamışlar ve tekfur ile Antakya hakkındaki kararını sormuşlardır. O, tekfurdan oğullarının kendi emirlerine uygun olarak şehri yağmalamadıklarını öğrenince Tanrı'ya şükretmiştir. İtaat edenleri hep bağışlamış, zulüm yolunu seçmemiştir. Teslim olan şehirler ve halk zarar görmemiştir. Zalimlik ve hasislik bir devlet adamına kesinlikle yakışmayan niteliklerdir. Attila, 'Komutanlar asla güçlerini kötüye kul anmamalıdır. Bu gibi hareketler kavimlerde ya da mil et içinde büyük sürtüşme ve isyanlara yol açabilir demiştir. Han ancak kanunu, adaleti gerçekleştiren bir kişi ve bey adalete uygun kanun vazederse, devleti ilerletir. Halkın hayatını aydınlatır (Arsal, 1947).

2.2.12. İnatçı Olmamalıdır ve Nefsine Hâkim Olmalıdır

Kutadgu Bilig'de şu sözler mevcuttur: "Bir bey için fena olan inatçılıktır ve yalancılıktır.", "Bunların en kötüsü bu inatçılıktır; inatçı kimse, hiç şüphesiz, çok sıkıntı çeker.", "İnatçılık insan için ağır bir yükür; inatçılıktan kendini kurtar ve onunla savaş." (Yusuf, 1991). İnat eden kişinin yanlışını göremeyeceği ve düzeltme şansı olmayacağı dikkate alınır inatçı olmanın kötülüğü daha iyi anlaşılır. Balasagunlu Yusuf, kağanın tutum ve davranışlarıyla halka örnek olmasını emiştir. "Harama el uzatma, başkalarının zararını isteme, şarap içme, fesada atılma." (Yusuf, 1991). Hatta "Halkın tavır ve hareketi değişir ve bozulursa onu daima göz önünde bulundurup, fesada sapmalarına meydan verme." "Bey tok gözlü, hayâ sahibi ve yumuşak tabiatlı olmalı.", "Beyin dili dürüst ve kalbi doğru olmalı." (Yusuf, 1991) diye uyarmıştır.

2.2.13. Alçak Gönüllü Ve Tatlı Dilli Olmalıdır

Bu konuda Hun Kağanı Attila'nın komutanlarına nasihatleri şöyledir: "Hatalarınız olduğu gerçeğini kabul etmeli ve dünkünden daha iyi bir komutan olabilmek için her gün çalışmanız gerektiğini bilmelisiniz.", "Hunlardan asla kusursuz olmalarını beklemeyin.", "Kötü bir örnek oluştursa bile her Hun'un bir değeri vardır." Kutadgu Bilig ise şöyle denmiştir: "Bey mütevazı ve alçak gönüllü olmalı, suçlu kimselerin de suçunu affetmelidir.", "Her türlü iyiliğe el uzatmalı; hayâ sahibi, yumuşak huylu ve asıl tabiatlı olmalıdır." "İnsan sakın ve mülayim tabiatlı olmalıdır; Güneş ve Ay doğması için, beye itidal lâzımdır.", "Bir de yumuşak huylu olan ve doğru hareket eden insanın her iki dünyada günü kutlu olur (Yusuf, 1991).

Yusuf Hâs Hâcib ise şöyle demiştir: "Hem yumuşak huylu, hem tatlı dilli, hem akıllı, hem bilgili olmak gerektir.", "İnsanlara kaba söz söyleme; kaba söz alev-alev yanan bir ateştir.", "Ağızdan çıkan sözler şekerden daha tatlı olsun; böylece bey-kul, büyük-küçük, hepsi sana boyun eğer. Halk tarafından sevilmesi ve itibar görmesi için, ey hükümdar, beyin şu bir şeye sahip olması lâzımdır. O güler yüzlü,

tatlı sözlü, yumuşak huylu olmalı ve bütün hareketlerinde de bunlara uygun davranmalıdır.", "İnsanın gönlü bir bahçedir; onu yetiştiren su, beylerin sözleri ve nasihatleridir. Hangi bahçe devamlı sulanırsa, orada binlerce renkli ve kokulu çiçek açılır. Bey onun hakkında iyi sözler sarf ederse, kulun gönlü açılır (Yusuf, 1991).

KAYNAKÇA

- Arsal, S. M. (1947). *Türk tarihi ve hukuk*. İstanbul. Ötüken Yayınları.
- Bang, W. ve Rahmetî, G.R. (1936). *Oğuz kağan destanı*. İstanbul: Burhannedin Yayınevi
- Baykara, T. (2001). *Aileden devlete teşkilatı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi yayınları
- Durmuş, İ. (1998). *Hun devletinin ortaya çıkışı ve oluşumunun temel unsurları*. Ankara: Işık Ofset Matbaacılık Yayınları.
- Durmuş, İ. (2005). Eski türklerde askeri kültür. *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, 385, 5-25
- Ergin, M. (1980). *Orhun abideleri*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Farabi, (1990). *EI-Medinetü'l Fazıla*, (nşr. Ahmet Arslan), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Koca, S. (2002). *Genel Türk tarihi 2. cilt*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Orkun, H. N. (1946). *Türk tarihi*, Ankara: Akba Yayınları
- Ögel, B. (1982). *Türklerde devlet anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar)*. Ankara, Başbakanlık Yayınları.
- Roberts, W. (1976). *Hun imparatoru Attila'nın liderlik sırları* (nşr. Yakut Eren), İstanbul: Berikan Yayınevi
- Taşağıl, A. (1995). *Gök-Türkler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu yayınevi.
- Yusuf, Has. H. (1991). *Kutadgu-bilig*, (nşr. Reşid Rahmeti Arat), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.